

Antoaneta Alipieva

(Bishop Konstantin Preslavsky University of Shumen;
Serbia, University of Belgrade)

Evolution instead of revolution: Creation of Vera Mutafchieva and “The Bulgarian Easter or Passions Bulgarian” (1975) by Toncho Zhechev

Abstract: The article draws a parallel between the works of Vera Mutafchieva and Toncho Zhechev's famous book "The Bulgarian Easter or the Passions Bulgarian". Placed within the confines of the socialist period, these works defend the idea of an evolution and slow reforms. Contrary to the canonical then idea that during the Ottoman Empire Bulgarians were slaves, both authors traced the power levers that many Bulgarians exercised in the name of the national ideology in the 19th century.

Keywords: evolution, revolution, national ideology, Ottoman Empire

Антоанета Алипиева

(България, ШУ „Епископ Константин Преславски“;
Србија, Универзитет у Београду)

Еволюция вместо революция. Творчеството на Вера Мутафчиева и „Българският Великден или страстите български“ (1975) от Тончо Жечев

На Вихрен – с обич

Това, което е основна идея в цялото творчество на Вера Мутафчиева, е еволюцията на историческото време и на човешкото мислене въобще. За нея кризите са време на трансформация, на ликвидиране на остарели и ненужни форми и начало на актуални и приложими тенденции, обуславящи движението на времето напред. В своите „Бивалици“ тя разказва как е отделила доста време на революциите като явление. Проучила Великата френска революция, както и Великата октомврийска революция. Изводът: от фанфари да не се въодушевяваме, опакото на революциите е по-силно от маската, с която се представят за благодетелни. Хуманни революции няма. Всички те са тласкани от съществуващата естествена необходимост от кръв и грабеж (Мутафчиева 2001: 229-233). За Великата октомврийска революция, например, четем:

„[...] истерично размесване на вековно плесенясалите, та изгнили обществени порядки в царска Русия. [...] Работата е проста: именно разюзданото и хептен неорганизирано сблъскване между войска, опълчения, правителства, парламенти, интервенти – цялата онази мешавица от невъобразими компоненти е предиз-

викала уникално (заради мащабите му) безвластие, в което болшевиките без особен зор са докопали властта“ (ibidem: 232).

Аналог на Великите революции е кърджалийското време – същата мътилка, която като стихия помита прогнилите меса на Османската империя и слага начало на други, по-дребни форми, които днес изучаваме като национални държави на Балканите. Изучила кърджалийството научно и въобразила го художествено, Мутафчиева отчита плюсовете на кризите, но видимо застава на страната на еволюцията, далеч по-хуманната форма на човешкия напредък. И по-чиста като достойнство, морал, мяра и хуманност. Пак в „Бивалици“ писателката обяснява, че така се е пренесла в „онова“ османско време, че често бъркала съвременните години в декларациите си с прастари години от османското време:

„[...] вече действително съществувах под султанова власт, чак на добра служба при султана. Възможно е заради това до днес да ме вземат за „отродител“ (ibidem: 172)

Ето как стигаме до плътна, психологически завършена и исторически концептуална тема в цялата романистика и есеистика на Вера Мутафчиева: тази за българи на служба в Османската империя. Тя е не само исторически достоверна, но и исторически оправдана напук на официозната митологема за турското робство, върху която през целия XIX и XX век българската култура строи канони и емблеми. Тъкмо чрез това тематично развитие се доказва еволюционното време на българите и бъдеща България. Защото революцията е стихия, но не е държавност. Тя е разрушение, но не е градеж. Тя интуитивно подушва посоката, но самата тя не е посока. Еволюцията е легитимност, революцията е криминална мътилка, отпушване на дълго стаена колективна енергия, която изпусната, помита, но не знае накъде да тръгне.

Да бъдем кратки: синовете на Иван Шишман – Александър, потурчил се и приел името Искиндер, и Фружин – преминават на високи султански служби, с което Фружин добре осигурява бъдещето на своите синове (Мутафчиева 1969); кръвожадният размирник Кара Фейзи в края на живота си става аян, т.е. заможен и улегнал човек, а отцепникът Пазвантоглу, гяурин, е син на еничарин и сам той е еничарин (Мутафчиева 1965-1966); поп Стойко или Софроний Врачански също заема важна турска позиция, зад чиято легалност организира родолюбиви дела (Мутафчиева 1978); Раковски е готов да стане колаборационист с кого ли не, с турците особено, стига сметките му да са на прав път (Мутафчиева 1983); Левски също е готов да стане ортак с турците в името на наистина великата национална кауза, толкова велика, че и до днес нямаме нейн еквивалент (Мутафчиева 1972); Гаврил Кръстевич чрез султанската си служба и чрез тиха, но добра дипломация, помага на Съединението между Княжество България и Източна Румелия (Мутафчиева 1985). Повечето от тези мъже са били солидно образовани и съвсем не бедни. Цариград е тяхна постоянна дестинация. Цариградските политически борби – също. Тезата на Вера Мутафчиева е, че спонтанният бунт е ефектен, но краткосрочен. За да постигнеш не мътилка, а политика и държавност, трябва образовани усилия, провеждани чрез средствата на модерния свят – дипломация и институционалност. Като прибавим и други двама герои на Мутафчиева – Иван Замбин и Атанас Некович, чиито дипломатически усилия за спечелването на Русия за освободителната българска кауза са исторически важни – ще допълним картината на еволюционното развитие на българската историчност и култура (Мутафчиева 1965-1966). Чрез всички тези герои се изгражда и визията на българската буржоазия, която е двигател на историческите процеси. Видим е разрезът с

комунистическата идеология, проповядваща революциите на „широките народни маси“, ангажираща „народа“ като целенасочен юмрук в плакатното напредване във времето. Налагаща бедния като добродетелен, а българите в Османската империя единствено като революционери-патриоти или предатели, или пък безправна и беззащитна робска маса. На един от професионалните си изпити Вера Мутафчиева говори за въстанията по време на пребиваването ни в империята. В „Бивалици“ този момент е отбелязан така:

„Почнах с въстанията, ликвидирах ги за три минути. Нали и А. Б. и аз си знаехме, че са не въстания, ами пропаднали заговори на шепа мераклии“ (Мутафчиева 2001: 144).

Когато през 1975 година се появява книгата на Тончо Жечев „Българският Великден или страстите български“ цялата българска интелигенция е във възторг. Името на Тончо Жечев спонтанно се нарежда до имената на Захари Стоянов и Симеон Радев, автори, превръщащи историята в литература, психология и културология. И при тримата е невъзможно да се отдели историкът от писателя, и при тримата националистическите убеждения са превърнати в психоанализа на времето и на участниците в него. Говорейки за философията на историята, Жечев пояснява:

„Жалко, че не тази традиция в българската историография получи у нас развитие, че историците престанаха да са писатели, а писателите – историци и идеолози“ (Жечев 2013: 149).

Към изброените имена Захари Стоянов, Симеон Радев, Тончо Жечев, които са писатели, историци и идеолози едновременно, спокойно се добавя и името на Вера Мутафчиева. Поводът да съчетаем Тончо Жечев с Вера Мутафчиева е недвусмислен: историята се представя като белетристика, литературата се гледа като рожба на историята. Историята е не само събитийност и линейно движение, тя е психологическа, културна и политическа еволюция. Колкото изследването на Жечев е обект на възторг сред интелигенцията ни, толкова официозните тези за българите в края на Османската империя са опровергани чрез налични исторически факти и блестяща психология, разкриваща не революционното, а еволюционното начало. Завихрят се спорове, съвсем не честни, разбира се, стига се дотам, че по колективи и учреждения ходят самодейни емисари (предимно от културно-просветното дружество „Георги Кирков“), които развенчават „Българският Великден“ и неговото „отклонение“ от партийната комунистическа идеология.

Самият Тончо Жечев, определян като конформист и националист, оправдава тази си позиция именно с еволюцията, далеч по-градивна от общоприетите революционни тези, обсебили съзнанието ни:

„Разбира се, най-важното следствие от главната особеност на нашето народностно и национално битие беше, че консерватизмът, опазващите тенденции в нашето общество и култура можеха да пребивават само в задния двор на обществото. Ние сме обречени да се развиваме при безпрепятствено разгръщане само на прогресивни, радикални, разрушителни, революционни теории и настроения. Отмъщението на естествения ред на нещата разбира се не закъснява – самите прогресивни и либерални, разрушителни, революционни теории и настроения в тия условия, не срещайки никакви препятствия по своя път, развивайки се без съпротива, са обречени да останат повърхностни, епидермални, разочароващи при всяка втора стъпка.“ (Митова 2017)

Ето как на българската революционна обреченост и Вера Мутафчиева, и Тончо Жечев противопоставят консерватизма, бавното напредване чрез образование, дипломация и родово достойнство.

„Българският Великден“ започва с констатация: „[...] Цариград е най-големият български град през XIX век“ (Жечев 2013: 9). Защото точно там българските дела се развиват еволюционно – чрез институциите и дипломацията. В цялото си творчество Вера Мутафчиева утвърждава същото. „Изцяло в легални рамки“ е израз на Тончо Жечев, който се появява в цялото повествование и удостоверява далеч по-твърдата почва под формирането на българските дела и техният бавен, но сигурен напредък. Точно Цариград, с цялата си легална мрежа от институции и висока култура, формира Цариградския кръг от български възрожденци, според които

„[...] всякакво прибързано освобождение ще ни направи плячка в ръцете на нашите съседи, ще доведе до разпокъсването на България“ (ibidem: 129).

Не ще и дума, българските културни и образователни канони винаги са предпочитали революциите, защото те раждат митовете – замайващи люлки на надчовешкото величие. Гробът на революционера Г. С. Раковски е ореол на героическия мит, докато гробът на Гавраил Кръстевич е самотен и изоставен. Защо винаги, като „исторически бебета“ negliжираме тихата, но солидна власт на историческата еволюция? (ibidem: 153). Защо предпочитаме миговете на разрушение пред тези на градеж? „Бавните концепции“ са по-дългосрочни и по-здрави (ibidem: 458).

Ето защо тезите на Тончо Жечев и Вера Мутафчиева срещат отпор от официалната комунистическа идеология, стъпила върху революцията като смисъл и историческо движение. И двамата възкресяват исторически личности, които „легално“, в рамките на Османската империя, работят за българската кауза. Житейска и политическа истина и за двамата е, че българите по време на пребиваването си в империята само чрез турските институции и в колаборация с висше поставени овластени турци могат да постигнат успех за националната си кауза. Спомнете си колко забранена, а не премълчана, теза беше тази по времето на социализма. През 70-те години на XX век тезата е оборена и чрез фактология, и чрез философия:

„[...] колкото по-изостанал, патриархален в социалноикономическо отношение народ се възражда сред народи, преживели в една или друга форма зенита на национално-демократическата си революция, толкова той е по-податлив и склонен към най-радикалните, най-дръзко разрушителните идеи и лозунги по отношение на стария строй на живота, толкова по-склонен е да прегърне знамето на най-бързия и ефектен прогрес“ (ibidem: 18).

Мутафчиева пък формулира еволюцията като „неколективно битуващи“, „градски, а не селски“ манталитет, който осигурява напредъка (Мутафчиева 2001: 34). Писателката доста често в своите „Бивалици“ обвинява комунистическата власт, че не познава Карл Маркс и неговата идея за биологическата еволюция и реконструирането чрез нея на всичко онова, което се е случило. С което етиkira времето на реалния социализъм като ерзац, като липса на философска органика, като фалшиво и насилствено подменяне на историческите развойни процеси (Мутафчиева 2005: 33).

Тончо Жечев разглежда църковната борба на българите от XIX век като историческа и философска еволюция. Тази борба е изцяло под егидата на националната, а не на религиозната идея. Тъкмо еволюцията, чрез пробива в

османските институции и чрез либерализирането живота на етническите малцинства, ще доведе до революционни резултати – признаването на българска християнска черква и по-нататък, до българска държава. Ето как българите се развиват в областта на политиката:

„Единствено националната идея, оформена в църковната борба у нас, мина с всичката си сила в по-нататъшното революционно движение на българите и живя в следосвобожденската политическа история“ (Жечев 2013: 17).

В този смисъл Цариградският кръг от възрожденци са политици до мозъка на костите си. Защото са разбрали, че

„[...] всичко е плод на ориенталската система, която знае да управлява само така: с едната ръка отнема, с другата отпуска, и обратно, но винаги здраво държи жертвата си“ (ibidem: 257).

Историческото ни движение не познава „чистият тип“ (ibidem: 156). Българските възможности, явления и идеи започват, но не се разкриват докрай, не се завършват до цялост. Прочее, доказано и от Вера Мутафчиева. Точно това ни кодира да се мятаме между Изтока и Запада, без да отчитаме техните неблагоприятни игри: за Русия сме път към Проливите, за Англия и Франция сме част от Османския свят, който трябва да попречи на Русия да стигне Проливите. Без да ще, или може и да ще, но още в самото си начало „българският въпрос“ попада в мелачката на съперничеството между Изтока и Запада. Подписването на унията с римокатолическата черква през 1860 година и униатската партия на Драган Цанков са точно липса на „чист тип“ в българското мислене и превръщането ни в плячка в сблъсъците между Русия и Запада.

Също като Вера Мутафчиева, Тончо Жечев проследява биографиите и психологическите портрети на българи, издигнали се в йерархията на Османската империя, възползвали се социално и образователно от Османската империя и чрез тези си позиции, работещи за българската национална еволюция. Княз Стефан Богориди, Иларион Макариополски, Александър Екзарх, Христо Тъпчилещов, Драган Цанков, Георги Сава Раковски, Гавраил Кръстевич, д-р Стоян Чомаков, Тодор Икономов, Петко Р. Славейков – всички тези мъже (образовани, заможни, действени, разполагащи с огромна социална мрежа – и българска, и чуждоземна) работят в тясна колаборация с османците, възползват се от имперските институции, за да пробият път на българското. Използват семейни сродявания, служби и високо образование, придобито в елитни турски училища, за да обслужат своя „български комплекс“. Времето тече, с него се изменят и формите:

„[...] както някога Византия агонизираше и се стесняваше под напора на дивото племе, така и могъщата в миналото Турска империя сега се свиваше и гърчеше под натиска на всички племена, които я населяваха.“ (ibidem: 87)

Стига се даже до идеята на Тодор Икономов:

„Ние нямаме хора, научени да държат държавното кормило. Ние още дълго трябва да се подготвяме в рамките на Турската империя, да се обединим в тези рамки, да се сплотим, да се просветим, за да можем да устроим добре бъдещата си държава.“ (ibidem: 395)

Тезата на Вера Мутафчиева, че Османската империя използва способните, че голяма част от турските големци са рая, образована и издигната на служба, е потвърдена с пълна сила във всичките портрети на възрожденци в „Българският

Великден или страстите български“. Дипломацията е модерният и градивен език в историческите и политически сюжети на подготвящата се за държава България. „Междинните фигури“ като Александър Екзарх имат повече резултат отколкото революционния моно патос. Турската империя, по подражание на Запад, започва интензивен процес на обуржоазяване. Това засяга всички народи в обсега на империята, включително и българите, които започват да афишират своите оформени буржоа – хора с пари, връзки с властта и с огромното желание да образуват по световно модерен начин децата си. Българското църковно движение има тъкмо буржоазен характер, ражда чиста проба буржоазни политици като Стоян Чомаков и Гавраил Кръстевич, като Тодор Икономов,

„[...] който изразява интересите и гледищата на умерената и по-заможна българска буржоазия, която мечтае за своя държава, върви по пътя на съглашателството и компромисите в тази борба.“ (ibidem: 397)

През 70-те и 80-те години от миналия век, когато Вера Мутафчиева и Николай Генчев публикуват книги-хитове на същата тематика (за Николай Генчев това е „Очерци. Социално-психологически типове в българската история“), идеята за възрожденската българска буржоазия е по-скоро специализирана, отколкото масова. Както пояснява Николай Генчев, мнозинствата са почва, а елитите са власт (Генчев 1987: 100-133). Родена в Османската империя, българската буржоазия става здрава основа в свободна България:

„Отново се оказва, че традицията в Ориента е с по-жилави корени, отколкото може да се предполага“ (ibidem: 133).

През посочените две десетилетия от XX век социализмът безспорно е либерализиран, но така или иначе „буржоазия“ остава с цялостното си негативно значение и отрицание. А Вера Мутафчиева, Тончо Жечев, Николай Генчев утвърждават историческа истина, която е манипулирана и изкривявана. И то в произведения, които имат огромен отзвук в културното общество на България. И тримата формулират буржоазията, зародила се и в Европа, и в Османската империя като изостряне на Източния въпрос, който не е нищо друго освен желание за подялба на наследството на „болния човек“, на Турция.

Размишлявайки за „страстите български“ по време на черковната борба, Тончо Жечев напомня, че болестта на XIX век е романтиката. Същото прави и Вера Мутафчиева – чрез всичките си книги, рисуващи XIX век. Особено в „Образ невъзможен. Младостта на Раковски“ има цял пасаж за това как въпросният век е редица от „сълзи и сополи“ (Мутафчиева 1983: 115-116). „Романтичната болест“ добре се свързва с революциите като философия и система, и тази идея е масова в българското културно съзнание най-вече заради това, че комунистическата идеология от средата на XX век също се нуждае от романтика, съчетана с фанфарите на революцията. Представяйки Иларион Макариополски, Жечев пише:

„Колко малко и колко превратни представи оставя у потомците някоя историческа личност, не успяла да се свърже с романтичен момент от историята на народа! Тази калимавка на главата на Иларион, която той снемал, когато е нервиран, и припряно започвал да мачка кърпичката в ръцете си, единствените признаци, по които отгатвали състоянието на този иначе съдържан човек, тази, казвам, калимавка го нареди някак за поколенията в редиците на сучните чернокапци или най-много в редовете на благоразумните,

пълни със здрав житейски смисъл, ограничени буржоа-патриоти, които не смеят да вземат пушка в ръка и да хванат гората“ (Жечев 2013: 83).

Като към тази картина прибавим и патриархалността, която е вид романтика, ето защо революциите в България се ползват с далеч по-големи симпатии от еволюцията. XIX век наторява човешките дейности и мисли с тази философия и чувствителност, а в нашия контекст ще отбележим черковната борба и национално-освободителната борба, част от която прочее е и черковната. Реставрирайки миналия век, и Вера Мутафчиева, и Тончо Жечев са наясно, че романтиката не може да съществува без жертва и жертвеност. Защото романтиката е белег на масовите идеологии, монолитни от XIX век насам. Като визия на бъдещето, на XXI век, звучат подобни пасажи и у двамата:

„Когато се разтрогне този съюз между идея и жертва, жертвеност и идеология, или когато се стигне до степен да се искат само чужди жертви, това е първият знак, че идеята е неизлечимо болна, нейното битие е привидно идеално, а всъщност се намира вече в сферата на прагматичните отношения“ (ibidem: 374).

И още по-категорично:

„Култът към героите е прекрасно качество на нашия народ, но не за това ли, че зад героите не виждаме големия и сложен опит на строителите [...]“ (ibidem: 154)

Ето ти идейното съотнасяне към „Строителите на съвременна България“ от Симеон Радев (Радев 1910- 1911).

Така и Мутафчиева, и Жечев отмахват митичната негация от „Треперко паша“ или Гаврил Кръстевич, чиито тихи усилия и българска почитеност са захлупени от виталния патриотичен патос на Чардафон Велики и червендалестата му годеница Делка.

Но двамата автори не са единни по отношение на друга важна фигура в българската история – Мидхат паша. За Тончо Жечев той е „фанатик и фаталист“ (Жечев 2013: 367), опитва се да съсече черковната борба, съставя коварния план да слее българските с турските училища, прокарва асимилаторската идея, според която, образовайки българчета, им правиш добро, а всъщност денационализираш (ibidem: 393). Зловеща фигура според Жечев, но тази идея на автора е плод на неговия котловинен национализъм, на коренотърсаческите му убеждения, залегнали във финала на „Българският Великден“ чрез „Българският Одисей“ и истината за неговото завръщане (вместо епилог)“. За Вера Мутафчиева обратното – Мидхат паша и до днес е покрит с митологии и дезинформация, с отдавна прашясала национална идея, която инатливо не желае да се актуализира. Нея този турски големец изпълва с възхита. Мидхат паша е реформатор, който се опитва да модернизира Турция. Същата трагедия е сполетяла и Селим султан III, пресъздаден от Мутафчиева в „Летопис на смутното време“ (Мутафчиева 1965-1966). Неговите реформи са погубени от еничарите и едрите феодали. По повод на гибелта на Мидхат паша, дошла от желанието му да модернизира, писателката прави обобщено заключение:

„[...] тежко на всички реформатори върху балканска почва! Тях треби не толкоз властта, ами самата популация. Ей тъй на. Без дори да знае защо, на нея се харесва требенето изобщо стига да има кой да й посочи кого – все се намира кой. Второ: всяка национална историография следва железни правила, които произтичат не от миналото, ами от актуалните мераци на елита. Че защо тогаз да я имаме за историография?“ (Мутафчиева 2001: 176).

Затова е миналото – за да даде причините за настоящето. Миналото, отрязано от настоящето, е неистина. За съжаление, много хора служат на тези неистини, наречени днес просто конюнжури.

Друго разминаване между Мутафчиева и Жечев е идеята за родното място. Двата са различни по произход – едната е от града, и то от елита му, другият е от село. През цялото време в „Бивалици“ Мутафчиева напада селото, което за нея е плебс, нахлул в града. Селото е разрушило цивилизацията и е наложило предкултурни порядки. Често пъти Мутафчиева не прави разлика между селото като културно пространство и новите хора – комунистите, които пристигат необразовани и класово озлобени, плъпват от низините, равностойни на гето, за да се сдобият със социалното първенство и невиждани от тях позиции и предмети. Мемоарният дискурс е прекалено личен, затова и често пъти несправедлив, емоционален, пристрастен. За разлика от нея Тончо Жечев пише:

„Всички прелестни отговори на Гергана (става въпрос за „Изворът на белоногата“ – бел. на авт.) на съблазните на пашата са *предкултурни* и затова силни и непрекословни, целият нейн морал е *отпреди познанието* и затова е цялостен, всичките ѝ аргументи срещу града са *изконно селски* и затова убедителни“ (Жечев 2013: 476).

Според Жечев в „Изворът на белоногата“ от П. Р. Славейков

„[...] има всичко, което духовно ни привързва и държи към мястото, отдето идваме, в нея има дори оправдание за нашите съблазни към други светове и предчувствия за нещастията, които ни дебнат във от нашия дом“ (ibidem: 456).

За разлика от него, Вера Мутафчиева пише:

„Извод от ония дни: да става що ще, но свят аз ще видя! Това по-нататък се превърна в постоянен фон на моето мислене, в несекващо очакване ей сега да потегля къде да е, но без друго надалеко“ (Мутафчиева 2005: 96). Или пък признанието:

„Но човек, нали така, степенува своите необходимости. За мене – признавам с угризения, отнесени към най-близките ми – първата беше: светът“ (ibidem: 182).

Тази ѝ философия ражда безбройните пътеписи, в които е огледан почти целият свят и всички континенти. Консерватор и либерал, Жечев и Мутафчиева са против революциите, но затова пък техните разбираня за еволюцията, се разминават. Тончо Жечев е за еволюцията на „родното място“, на корените, докато Вера Мутафчиева е за еволюцията на политиката, която може да спести разочарованията и мъченията на хората в областта на геополитиката. В нейните идеи неизменно присъства държавата като категория, докато в идеите на Тончо Жечев присъства родът. Мутафчиева пише:

„1968 отбеляза прелом не само в страните от Източния блок. Тогава събитията доказаха по своята свързаност и взаимообусловеност, че Европа е реалия именно като цяло, че я тресат сходни генетични енергии, същите хормони и ензими, при все че из разните ѝ ареали те добиваха разноцветна видимост“ (Мутафчиева 2005: 267).

Тончо Жечев говори за „български комплекс“, за „родно място“, за „завръщане“ (Жечев 2013). Но и двамата знаят, че християнските, националните, световно-идеологическите идеали се прилагат на място, в конкретиката на мястото се пръкват

историческите етапи или ситуации, чиято редица е всъщност историята. Проследявайки черковната борба, Тончо Жечев прозира, че „конкретното място“ или „родното място“, както той го нарича, е запазено не от християнски идеалисти, а от идеалисти-общественици, близки до социалните тежнения на времето.

„Още оттогава са всички слабости на десните, консервативните опозиции в българските движения, както и всички силни страни на левите опозиции, техният монопол върху честност, справедливост, напредничавост...“ (Жечев 2013: 333).

Мутафчиева пък често пъти се сдобива с етикета „отродител“, скандали бележат нейните тези затова, че пребиваването ни в рамките на Османската империя не е робство и че освен няколкото кървави моменти на съпротива, нашето битие „тогава“ и „там“ е било съжителстване на различни етноси в рамките на империя. Обичайно за историята, нали? Но и двамата – и Жечев, и Мутафчиева – не са лицеприятни с идеята си, че нашето Освобождение е плод на еволюция. Реформаторите по балканските земи все си патят.

В „Българският Великден“ още в началото Тончо Жечев залага идеята за различието между католицизма и православие. Западът, т.е. католиците, приемат за най-голям празник Рождество, Коледа, докато Изтокът счита по-съществен за себе си Възкресение, Великден (Жечев 2013: 20). С цялото си творчество Вера Мутафчиева дълго и предълго развива идеята. Ето как: тя счита, че еволюцията е прераждане на форми. Възкръсване на нови и актуални идеи, преформатирани старите. Всички български икони, които тя възкръсвава – Софроний, Раковски, Левски – са родени като исторически, социални и идеологически трансформации на предишни формати. За разлика от Тончо Жечев, тя не абсолютизира категорията „българско“, а измерва „българското“ с останалите величини в пространството. С какви сили се пробива твърдата кост на националния разказ за турското робство? И то когато си сам, когато нямаш колективна енергия около себе си:

„Колко пъти в професионалния ми живот съм изслушвала не безопасни критики, че в боязливите мои произведения се промъквало съчувствие към поробителите, доказателства за печалния им жребий. Представете си, вярно беше. [...] Но на мене даде Бог да я опозная (историята – бел. на авт.) голо, без посредници“ (Мутафчиева 2001: 170-171).

Същото правят и Захари Стоянов, и Симеон Радев, и Тончо Жечев със своя „Българският Великден или страстите български“. Но официалният критически дискурс предпочита да вижда в техните книги героическото, вместо еволюционно-съграждащото. Поне засега.

И така: Цариград, или Византия, или Турция – те са и български. Корените ни са там. Балканите преплитат много корени и много извори. Българите са кръстопътни, кръстосани, а това ги прави не-расови. Затова пък много, много жиливи и адаптивни. Българите могат да бъдат и християни, и мюсюлмани, и европейци, и източни хора. Няма фанатизъм у тях, има практичност, точно защото не са обременени от наследствена аристокрация. Всяка крайна идея, включително и революционните пристрастия, не са за нас. „Чардафоновщината“ според Тончо Жечев няма да изведе на добър край. Агресивна и първична в наивитета си, тя стопа държавата, не ѝ дава геополитическа и политическа гъвкавост. Но затова пък униатските балкански идеи на Тодор Икономов, както и неговата визия за легалност и дипломатия, имат модерно

приложение (Жечев 2013: 378). Ето как, чрез творчеството на Вера Мутафчиева и епохалната книга на Тончо Жечев „Българският Великден или страстите български“ (разбира се, те не са единствените) от 60-те до 80-те години на XX век започва либерализация на националния разказ за турското робство, от чиито недра по традиция изскачат българи-революционери, българи-герои, силови и фанатични фигури на българската жертвоготовност в името на Отечеството. Точно Тончо Жечев припомня, че след Освобождението тези телесни герои нямат особено приложение. Започва градежът на държавата, а държавата е модерен живот. Романтично и митично е да благоговеем пред героите и революционерите, но „сополивият“, „болен от романтика“ XIX век бързо отминава. И комунистическата идеология, траяла почти 50 години – и тя. Ами после?

ЛИТЕРАТУРА

- Генчев 1987: *Генчев, Н.* Очерци. Социално-психологически типове в българската история. София.
- Жечев 1975: *Жечев, Т.* Българският Великден или страстите български. София.
- Жечев 2013: *Жечев, Т.* Българският Великден или страстите български. София, Изд. Изток-Запад.
- Митова 2017: *Митова, К.* Разговор с Тончо Жечев за ценностите на българския консерватизъм, 1992. – В: Списание за култура и хуманистика „Панорама“, <http://www.glasove.com/categories/na-nov-glas/news/razgovor-s-toncho-zhechev-za-cennostite-na-bylgarskiya-konservatizym>
- Мутафчиева 1965-1966: *Мутафчиева, В.* Летопис на смутното време. София.
- Мутафчиева 1969: *Мутафчиева, В.* Последните Шишмановци. София.
- Мутафчиева 1972: *Мутафчиева, В.* Процесът 1873. София.
- Мутафчиева 1978: *Мутафчиева, В.* Книга за Софроний. София.
- Мутафчиева 1983: *Мутафчиева, В.* Образ невъзможен. Младостта на Раковски. София.
- Мутафчиева 1985: *Мутафчиева, В.* Съединението прави силата. София.
- Мутафчиева 2001: *Мутафчиева, В.* Бивалици. Книга втора. София.
- Мутафчиева 2005: *Мутафчиева, В.* Бивалици. Книга трета. София.
- Радев 1910-1911: *Радев, С.* Строителите на съвременна България. София.